

Jolanta Judyta Pudętko

Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie

judyta.pd@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5392-4109

PERIODYZACJA DZIEJÓW IZRAELA W *POCHWALE OJCÓW* KSIĘGI SYRACHA (SYR 44–49)

Periodization of the History of Israel
in the *Praise of the Ancestors* (Sir 44–49)

STRESZCZENIE

Artykuł ma na celu przedstawić ujęcie poszczególnych okresów dziejów biblijnego Izraela, które zawiera *Pochwała ojców* Księgi Syracha (Syr 44–49). Na początku autorka zaznacza kontekst i granice tekstu przyjętego do analizy. Następnie pokrótce przedstawia ogólne wprowadzenie do *Pochwały ojców* (Syr 44,1-15). Kolejne części artykułu stanowią propozycję periodyzacji, która składa się z trzech części: etapu przymierza (Syr 44,16–45,26), etapu proroków i królów (Syr 46,1–49,10) oraz etapu odnowy (Syr 49,11-16). Całość zamyka apendyks, który stanowi wypełnienie wcześniejszych etapów historii w osobie Szymona II, arcykapłana Świątyni Jerozolimskiej (Syr 50,1-24). Periodyzacja dziejów obecna w *Pochwale ojców*, oprócz chronologii, jest prezentacją, w której można zauważyć podejście teologiczne, kanoniczne i kapłańskie.

SŁOWA KLUCZE

Stary Testament,
Księga Syracha,
historia,
periodyzacja,
Pochwała ojców

The article aims at providing a perspective on the successive periods of Biblical Israel as found in the *Praise of the Ancestors* (Sir 44–49) in the Book of Sirach. The writer begins with determining the boundaries and context of the analyzed text. She then presents briefly a general introduction to the *Praise of the Ancestors* (Sir 44–49). The next parts of the article offer a proposal for periodization, consisting of three parts: the covenant period (Sir 44:16–45:26), the period of the prophets and kings (Sir 46:1–49:10), and finally the renewal period (Sir 49:11–16). The full text of the *Praise* is rounded out by an appendix which concerns the fulfillment of all the previous historical periods in the person of Simon II, the high priest of the Jerusalem Temple (Sir 50:1–24). The periodization of history in the *Praise of the Ancestors*, besides providing chronology, is a presentation that might be described as a theological, canonical and sacerdotal approach.

Old Testament,
Book of Sirach,
history,
periodization,
*Praise of the
Ancestors*

1. WPROWADZENIE: KONTEKST *POCHWAŁY OJCÓW* W KSIĘDZE SYRACHA

R.N. Whybray określa Syracha jako pierwszego z żydowskich pisarzy mądrościowych, który w swym dziele zainteresował się historią, co widać zwłaszcza w opisie *Pochwały ojców* (Syr 44–49)¹. Księga Syracha stanowi zbiór mądrościowych sentencji i poematów zróżnicowanych po względem tematu i gatunku literackiego, co wynika stąd,

¹ „History for Ben Sira is not an eccentric appendage to his teaching; it is part and parcel of his conception of «wisdom theology»”. Whybray, „Ben Sira and History”, 137.

że prawdopodobnie księga powstała w całości pod koniec życia mędrca, jako owoc wieloletnich przemyśleń i doświadczeń². Jednak końcowe rozdziały księgi (Syr 42,14–50,24) wyraźnie wyodrębniają się z całości, co zauważają liczni badacze³. Zanim Syrach rozpocznie refleksję nad dziejami swojego ludu, historią dalszą i bliższą (Syr 44,1–50,24), odnosi się do aktu stworzenia jako pierwszej interwencji Boga w dziejach świata, wysławiając Jego dzieła w przyrodzie (Syr 42,14–43,33)⁴. Tekst *Pochwały ojców*, najczęściej umiejscawiany w Syr 44,1–50,24 koncentruje się na opisie życia i działalności najważniejszych postaci z historii Izraela⁵. A.A. Di Lella uważa, że oprócz rozdziałów 44–50, które w znalezionym ms B w genizie kairskiej zamieszczone były pod tytułem *Pochwała ojców*, księga ujawnia brak szczególnego uporządkowania czy klarowności⁶. H.W. Jüngling przedstawił różne propozycje strukturyzacji Księgi Syracha, które konsekwentnie podkreślają odrębność Syr 44–50 jako odrębną część, która wiąże się z całością, gdyż wskazuje wyraźnie na wypełnienie zaleceń mądrości w życiu wybitnych jednostek⁷.

O ile początek tej sekcji jest powszechnie przyjęty i wskazuje się go w Syr 44,1⁸, o tyle określenie zakończenia sekcji

² Por. Minissale, *Siracide*, 9.

³ Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 5; Bonora, *Siracide*, 13–15; Morla Asensio, *Libri sapienziali*, 186–187; Palmisano, *Siracide*, 13–14; Pudelko, „(Nie)obecność kobiet”, 197; Piwowar, „Znaczenie i rola Izaaka”, 35.

⁴ Por. Petraglio, *Il libro*, 17; Corley, „Sirach 44:1-15”, 151–152; Piwowar, „Firmament”, 5–48.

⁵ Por. Mack, *Wisdom*; MacKenzie, „Ben Sira as Historian”, 312–327; Zapff, *Jesus Sirach 25 – 51*, 315.

⁶ Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 4; Marböck, „Structure”, 63.

⁷ Por. Jüngling, „Der Bauplan des Buches”, 97; Marböck, „Structure”, 61–79.

⁸ Zob. np.: Smend, *Die Weisheit*, XXXIV; Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 4–6; Harvey, „Toward a Degree of Order”, 61; Jüngling, „Der Bauplan des Buches”, 105. Nie brakuje jednak autorów, którzy za wprowadzenie do *Pochwały ojców* uważają wcześniejszy tekst o stworzeniu (42,15–43,33). Zob. np.: Peters, *Das Buch Jesus Sirach*, xli; Spicq,

stanowi kwestię dyskusyjną. Po ogólnym wprowadzeniu (44,1-15) Syrach rozpoczyna prezentację bohaterów historii od Henocha (44,16)⁹, do którego powraca w 49,14¹⁰. Swą pochwałę wybitnych osobistości z historii Izraela kończy długim opisem arcykapłana Szymona II, syna Oniasza (50,1-24)¹¹. Pojawia się więc pytanie o relację i ewentualną jedność tematyczną *Pochwały ojców* z tekstem sławiącym arcykapłana Szymona II, który żył w czasach bliskich autora księgi¹². Uczeni nie są do końca zgodni w opiniach na temat zakończenia *Pochwały ojców*, które w rozdziale 50 miałyby miejsce albo w wersecie 29¹³, albo 26¹⁴, albo 21¹⁵. Natomiast

L'Ecclésiastique, 553–554; Minissale, *Siracide*, 10; Sauer, *Jesus Sirach*, 34–35.

⁹ Obecność odniesienia do Henocha w 44,16 jest kwestią problematyczną, która zostanie podjęta poniżej.

¹⁰ Zob. na ten temat: Hayward, „Multum in Parvo”, 441–457.

¹¹ Por. Corley, „Sirach 44:1-15”, 151; zob. na ten temat: Mulder, *Simon the High Priest in Sirach 50*; tenże, „Two Approaches”, 221–234; Piwowar, „Syrach – obrońca prawowitego arcykapłana”, 93–117. T.R. Lee (*Studies*, 81) uważa, że cała *Pochwała ojców* jest bardzo długim przygotowaniem do przedstawienia postaci arcykapłana Szymona.

¹² Niektórzy identyfikują go z żyjącym na przełomie IV i III w. przed Chr. Szymonem I, który został nazwany przez Józefa Flawiusza „Szymonem Sprawiedliwym”, zakładając, iż Syrach nie znał osobiście opisywanego arcykapłana, nawet jeśli barwne opisy wskazywałyby go jako naoczne-go świadka. Por. np.: VanderKam, *From Joshua to Caiaphas*, 149–151; Drawnel, „Władza arcykapłana w Izraelu we wczesnym okresie hellenistycznym”, 306–307, przyp. 7. Inni natomiast utożsamiają opisywaną przez Syrach postać z arcykapłanem Szymonem II, wnukiem Szymona I, który pełnił swój urząd na przełomie III i II wieku przed Chr. (ok. 210–196), co pozwalałoby autorowi księgi być naocznym świadkiem jego dokonań. Por. np. Ciecieląg, *Żydzi w okresie drugiej świątyni*, 165–167; Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 550; Pudelko, „The (Apparent) Absence”, 109, przyp. 6.

¹³ Zob. np.: Peters, *Das Buch Jesus Sirach*, 553–554; Harvey, „Toward a Degree of Order”, 61.

¹⁴ Zob. np.: Jüngling, „Der Bauplan des Buches”, 105; Sauer, *Jesus Sirach*, 34–35.

¹⁵ Zob. np.: Spicq, *L'Ecclésiastique*, 553–554; Minissale, *Siracide*, 9–10; Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 5.

R. Smend ustala granicę tekstu na Syr 49,16, oddzielając perykopę o arcykapłanie Szymonie II od *Pochwały ojców*, co wydaje się być właściwym wyborem¹⁶. Aby uzasadnić to przypuszczenie, warto zwrócić uwagę na koncepcję i wybór Syracha w przedstawieniu tej historii w jej poszczególnych etapach Syr 44–49, które tworzą odrębną jednostkę dotyczącą „ojców z przeszłości”¹⁷. Dzieje Izraela były szczególnie ważne dla Syracha, a w ich przedstawieniu odniósł się do spisanej już historii. Zauważył to już tłumacz greckiej wersji książki, stwierdzając w *Prologu*, iż autor poznał dogłębnie treść „Prawa, Proroków i innych Pism” (por. 7–11). Nie bez znaczenia jest fakt, iż Syrach korzysta z doświadczenia przodków, którzy już opisali historię od stworzenia świata do czasów powygnaniowych¹⁸. Początek *Pochwały ojców* stanowi ogólne wprowadzenie w historię poszczególnych bohaterów (Syr 44,1–15)¹⁹. O ile fragment Syr 42,15–43,33 koncentrował się na oddaniu chwały Bogu w stworzeniach, o tyle od Syr 44,1 rozpoczyna się nowy tekst pochwalny na cześć sławnych bohaterów²⁰. Może to sugerować wpływ piśmiennictwa greckiego, w którym obecne były pochwały ludzi (*enkomion*) (por. np.: 1 Mch 2,51–60; Hbr 11,4–38)²¹. *Pochwałę ojców* rozpoczyna tytuł, który różni się w wersji hebrajskiej i greckiej²². LXX podaje krótkie wyrażenie: πατέρων ἕμνος („pochwała ojców”). Natomiast hebrajski tekst z ręko-

¹⁶ „Um das Lob der Väter abzuschliessen und es zugleich gegen das Lob des Simon abzugrenzen, biegt Sirach jetzt auf die Urzeit zurück” (Smend, *Die Weisheit*, 474).

¹⁷ Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 499.

¹⁸ Por. MacKenzie, „Ben Sira as Historian”, 312–313.

¹⁹ Por. Marböck, *Weisheit im Wandel*, 147–148; Beentjes, „The «Praise of the Famous»”, 375; MacKenzie, „Ben Sira as Historian”, 317; Zapff, *Jesus Sirach* 25 – 51, 316; Ska, „The Praise of the Fathers”, 188.

²⁰ Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 499.

²¹ Por. Hamp, *Sirach*, 136; Corley, „Sirach 44:1–15”, 153; Goshen-Gottstein, „Ben Sira’s Praise of the Fathers”, 239.

²² Z racji na złożoną kwestię tekstualną książki, w artykule pojawiają się odniesienia do jej wersji greckiej (G) oraz hebrajskiej (H).

pisu B z genizy kairskiej brzmi: שבת אבות עולם („pochwała dawnych ojców”), podkreślając fundamenty z przeszłości, na których opiera się teraźniejszość²³. Historia tu opisana zasadza się na życiu wspólnoty, a wybory jednostek mają na nią zasadniczy wpływ. W tym wstępie Syrach wymienia ogólnie dwanaście kategorii bohaterów, o których dalej będzie pisał szczegółowo²⁴. Wprowadzenie ma na celu pokazanie, kto i dlaczego zasługuje na pochwałę. Tekst grecki widzi tu ἄνδρας ἐνδόξους („mężów sławnych”), w wersji hebrajskiej są to אנשי חסד („mężowie, wierni, pobożni”; Syr 44,1)²⁵. Wyrażenie „mężowie wierni” w tekście H Syr 44,1 przywołuje relację przymierza pomiędzy Bogiem i Jego ludem, któremu Bóg jest wierny (חסד) (por. Pwt 7,9; 1 Krl 8,23)²⁶. W tych bohaterach historii Izraela objawia się Boża chwała, którą rozpozna i wyrazi wspólnota ich następców.

W Syr 44,3-6 mędrzec przedstawia dwanaście (co odnosi się do dwunastu pokoleń Izraela) charakterystyk bohaterów z przeszłości, które można przypisać konkretnym osobom z historii, a nawet księgom, np.: panowanie (Józef, Dawid i Salomon), męstwo (Jozue, Kaleb, Sędziowie), doradcy (Natan, Jeremiasz), prorocтво (Jozue, Samuel, Elias, Elizeusz, Izajasz, Jeremiasz, Ezechiel, Dwunastu), władanie narodami (Józef, Dawid, Salomon), prawodawstwo, rozstrzyganie (Mojżesz), znajomość Pism, prawodawstwo (Mojżesz, Dawid), mądre nauczanie (Salomon, Przysłowia, Kohelet), muzyka (Dawid, Salomon, śpiewacy świątynni), poezje (Salomon), bogactwo (mężowie mocy: Abraham, Izaak,

²³ Na temat formy *Pochwały* zob. Lee, *Studies*. Por. Petraglio, *Il libro*, 22–23. Tytuł „pochwała ojców” pojawia się również w rękopisach syryjskich i łacińskich, choć są też i takie, gdzie tytułu brak. Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 499. Peters (*Das Buch Jesus Sirach*, 375) zauważa, iż termin w tytule hebrajskim może stanowić powtórzenie tego słowa z 44,2b.

²⁴ Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 499; Zapff, *Jesus Sirach* 25–51, 316.

²⁵ Por. Mack, *Wisdom*, 11.

²⁶ Por. Corley, „Sirach 44:1-15”, 161.

Jakub, Hiob), majątnie żyjący w pokoju (Hiob)²⁷. Pojawia się jednak znów sugestia, iż te opisy dotyczą bohaterów pogańskich²⁸. Tym opiniom przeciwstawia się P.C. Beentjes, zwracając uwagę na obecność charakterystycznych elementów symboliki żydowskiej, np.: dwanaście charakterystyk, odniesienie do profetyzmu²⁹.

Syr 44,7-9 podsumowuje wspaniałość bohaterów, podkreślając ich znaczenie w dziejach. Jednocześnie wprowadza kontrast: są ci, o których zapomniano. Dwanaście kategorii przodków, pozytywnych bohaterów, streszcza się w wyrażeniu „wszyscy oni” (44,7a). Są oni uważani za wspaniałych w swoim czasie, wychwalanych w ich pokoleniu (por. 44,7a). Jednak przodkowie Syracha byli nie tylko „dumą swoich czasów” (44,7b), ale stali się także źródłem dumy dla wierzących w czasach późniejszych. Niektórzy z tych, „zostawili imię” (44,8), czyli zasłużyli się tak, iż zostali zapamiętani. „Inni”, o których „nie ma” pamięci, to jakby ci, którzy zginęli całkowicie (por. 44,9) – zarówno oni jak ich dzieci³⁰. Bezbożnych królów obu królestw – południowe-

²⁷ Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 500–501; Corley, „Sirach 44:1-15”, 164–168. Według G. Snaith’a (*Ecclesiasticus*, 216) jest to opis portretu mędrca.

²⁸ Por. Lévi, *The Hebrew Text*, 82. Petraglio (*Il libro*, 25–32) proponuje następujący podział: w wersji H 44,1 odnosi się do Izraelitów, 44,2-9 do pogan, a 44,10-15 znów do Izraelitów. W wersji G natomiast 44,1a odnosi się do pogan, 44,1b do Izraelitów, 44,2-9 do pogan i 44,10-15 do Izraelitów.

²⁹ Beentjes, „The «Praise of the Famous»”, 377–378.

³⁰ Spicq (*L’Ecclesiastique*, 801–802) uważa, iż ci, o których się nie pamięta, to też ludzie pobożni, ale tacy, którzy nie wstawili się tak, by ich zapamiętano; por. Snaith, *Ecclesiasticus*, 216. Natomiast I. Lévi (*The Hebrew Text*, 82) jest zdania, iż Syr 44,3-7 nie mówi o izraelskich bohaterach, ale o pogańskich. Pogląd ten zdecydowanie odrzuca Beentjes („The «Praise of the Famous»”, 377–378), zwracając uwagę na obecność charakterystycznych elementów symboliki żydowskiej (dwanaście charakterystyk, odniesienie do profetyzmu).

go i północnego – Syrach również pomija milczeniem³¹, w przeciwieństwie do mężów „wiernych” (G) / „pobożnych” (H), których czyny nie zostały zapomniane (44,10). W Syr 44,10-15 mędrzec zapowiada błogosławieństwo będące udziałem tych, którzy pozostali lojalni wobec Pana (chodzi tu o wierność przymierzu). Błogosławieństwo wyraża się w obecności potomstwa, honorowym pogrzebie i wiecznej pamięci w następnych pokoleniach³². Otrzymują oni odpłatę sprawiedliwych według zasad opisanych w Pwt 28,1-14. Pamięć wśród potomnych, w czasie gdy idea zmartwychwstania nie była obecna, stanowiła sposób „przetrwania” pomimo śmierci.

2. ETAP PRZYMIERZY (SYR 44,16–45,26)³³

Pierwszy etap opisanej przez Syracha historii dotyczy bohaterów przedstawionych w Torze (Syr 44,16–45,26)³⁴. Początek tego opisu nastrocza pewne trudności. Syr 44,16 rozpoczyna się od postaci Henocha, pomimo że nie jest on pierwszym bohaterem Tory ani nie inicjuje historii biblijnego Izraela. Pochwała Henocha jest wprawdzie obecna w LXX³⁵ i hebrajskim rękopisie B³⁶, odnalezionym w genizie kairskiej, ale brak tego tekstu w wersji syryjskiej³⁷ i przede wszystkim w najstarszym dziś fragmencie Księgi Syracha

³¹ Por. Smend, *Die Weisheit*, 419; Box – Oesterley, „The Book of Sirach”, 481; Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 501.

³² Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 502.

³³ Beentjes („The «Praise of the Famous»”, 379–380) wykazuje odrębność tej części po wprowadzeniu (44,1-15). Posiada ona konkluzję (45,25–26), która ją podsumowuje i odnosi do czasów współczesnych autorowi. Por. Ska, „The Praise of the Fathers”, 188.

³⁴ Zob. na ten temat: Reiterer, «*Urtext*» und Übersetzungen.

³⁵ Por. Ziegler, *Sapientia Iesu Filii Sirach*, 333.

³⁶ Por. Beentjes, *The Book of Ben Sira in Hebrew*, 78.

³⁷ Por. Caldich-Benages – Ferrer – Liesen, *La Sabiduría del escriba*, 242.

– zwoju z Masady³⁸. Niektórzy uczeni uważają, że wzmianka o Henochu w 44,16 nie należy do tekstu oryginalnego³⁹. Y. Yadin, komentując ten fakt, sugeruje, iż być może tekst Syr 44,16 znajdował się we wzmiance o Henochu w Syr 49, a tego fragmentu nie zawiera tekst z Masady. Według jego propozycji układ byłby następujący: 49,14a–44,16b–44,16a–49,14b⁴⁰. Według Beentjes Syr 49,14 przedstawia Henocha tak, jakby nie było o nim mowy wcześniej. Jednocześnie sugeruje, że ktoś przed nim został zabrany do Boga, posługując się wyrażeniem „i także”: וגם הוא נקלח פנים („I także on został zabrany [przed Jego] oblicze”). Mogło by się to odnosić do opisanej postaci Eliasza (Syr 48,9). Jeżeli Henoch i jego odejście byłoby opisane już w 44,16, to wówczas wyrażenie „i także on” (וגם הוא) powinno odnosić się do osoby Eliasza. Inną kwestię stanowi temat przymierza, który wyraźnie łączy się z kolejnymi bohaterami Syr 44,17–45,26. Wydaje się ono nie dotyczyć Henocha⁴¹. Trudno się nie zgodzić z taką argumentacją. Jednak świadectwo tekstów zawierających 44,16 też nie jest bez znaczenia. W tej sytuacji postać Henocha tworzy inkluzję dla całej *Pochwały ojców*⁴². Można widzieć w nim swoiste „preludium” do etapu przymierza, gdyż żyjąc po grzechu pierwszych rodziców, zacho-

³⁸ Por. Yadin, *The Ben Sira Scroll*, 196, 224–225.

³⁹ Por. Yadin, *The Ben Sira Scroll*, 196, 224–225. Mack (*Wisdom*, 199): „The mention of Enoch in 44,16; the description of Elijah in 48,9–11 and the section on Enoch, Joseph, Shem, Seth, Enos, and Adam in 49,14–16 in my opinion, all three of these passages are additions to the original hymn that occurred in the course of the exceedingly rich and complex history of the manuscript tradition”. Skehan – Di Lella (*The Wisdom of Ben Sira*, 499): „This reference to Enoch, who is spoken of again in 49:14, is not present in the Masada fragments or Syr, though G and MS B do have it. His popularity in the last centuries B.C. as the custodian of ancient lore would seem to have prompted this expansion on Ben Sira’s text, putting Enoch at the head of the list of ancient ancestors. Cf. Gen 5:24”.

⁴⁰ Yadin, *The Ben Sira Scroll*, 196.

⁴¹ Por. Beentjes, „The «Praise of the Famous»”, 381–382.

⁴² Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 499, 504.

wał on przyjaźń z Bogiem (por. Rdz 5,24). Kolejne postaci: Noe, Abraham, Izaak, Jakub, Mojżesz, Aaron, Pinchas tworzą zwartą całość, związaną tematyką przymierza, z którym łączyły się obietnice i błogosławieństwo. Aby to podkreślić, autor odchodzi od porządku chronologicznego i wymienia tu dodatkowo (45,25) postać Dawida⁴³.

Pierwszym, który wchodzi w przymierze z Bogiem jest Noe (44,17-18). Jest on przedstawiony jako sprawiedliwy i bez skazy, co nawiązuje do pierwotnego piękna pierwszego człowieka – Adama, zamykającego pochwałę. Faktycznie Noe rozpocznie nowy początek dziejów ludzkości po potopie, będąc „nowym Adamem”⁴⁴. Zanim to jednak nastąpi, pojawia się perspektywa przymierza zamierzonego przez Boga już przed potopem (por. Rdz 6,18). Historia dotyczy więc przede wszystkim inicjatywy Boga, a Noe jest „odnowicielem” stworzenia, które ginie w potopie, i „kontynuatorem” życia na ziemi⁴⁵. R.A.F. MacKenzie wyszczególnia jako pierwszy okres historii opis Henocha i Noego (Syr 44,16-18) – postaci z prehistorii biblijnej, sprzed Abrahama, które przygotowują kończącą *Pochwałę ojców* inkluzję (Syr 49,14-16)⁴⁶.

Dalej pojawiają się trzej patriarchowie: Abraham, Izaak i Jakub (por. Syr 44,19-23). Syrach podkreśla wierność Abrahama wobec Prawa, więź przymierza, która odzwierciedliła się w znaku obrzezania i zwycięską próbę wiary. Dlatego liczne potomstwo Abrahama otrzyma wielkie dziedzictwo „od morza do morza, od rzeki aż po krańce ziemi”

⁴³ Por. Mack, *Wisdom*, 39.

⁴⁴ Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 504.

⁴⁵ Tekst H odnosi do Noego termin תחליף, który w Syr 46,12 i 48,8 oznacza następców, kontynuatorów. W tym przypadku Noe jest „odnowicielem”, „kontynuatorem” życia na ziemi. Por. Weigold, „Noah in the Praise of the Fathers”, 238; por. Mack, *Wisdom*, 50; Wright III, „The Use and Interpretation”, 190.

⁴⁶ MacKenzie, „Ben Sira as Historian”, 318.

(Syr 44,21; por. Ps 72,8; Za 9,10)⁴⁷. W ten sposób Syrach podkreśla realizację obietnic Boga, co już dokonało się w historii potomków Abrahama, a jednocześnie wskazuje ukie-
runkowanie mesjańskie tej obietnicy⁴⁸. Przymierze zawarte z Noem, a zwłaszcza te zawarte z Abrahamem, są przedłużo-
ne w osobie Izaaka (por. Syr 44,22), który nie wnosi według Syrach nic nowego do tej historii, jak tylko kontynuację
daru przymierza⁴⁹. Jakub otrzymuje dar przymierza i błogo-
sławieństwo (por. Syr 44,23), ale Syrach nie wspomina ani
słowa o jego konflikcie z Ezawem i wykradzionym błogosła-
wieństwie. Historia Jakuba został przedstawiona w idealny
sposób⁵⁰. Pochwała Abrahama, Izaaka i Jakuba po Henochu
i Noem, stanowi według R.A.F. MacKenzie drugi etap dzie-
jów. Sugeruje on również, iż pierwotnie w tym opisie obec-
na była także pochwała Józefa, co następnie zostało przypie-
sane postaci Mojżesza, który w Syr 44,23f H „znalazł łaskę
w oczach” (מוֹצֵא חַן בְּעֵינַי) stworzeń. Według Rdz 39,4.21
wyrażenie „znaleźć łaskę w oczach” zostało odniesione do
Józefa⁵¹. Ten patriarcha pojawia się jednak imiennie dopiero
w Syr 49,15. Według Skehan – Di Lella pochwała Noego,
Abrahama, Izaaka i Jakuba stanowiła zwartą część historii
tak zwanych „wczesnych patriarchów”(44,17-23)⁵².

Pierwszą informacją o Mojżeszu jest fakt, iż jest on z po-
tomstwa Jakuba, przez co wskazuje na kontynuację histo-

⁴⁷ Por. Kowalik, „Postać Abrahama”, 431; Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 505.

⁴⁸ Por. Czajkowski, „Na tropach tradycji eschatologicznej”, 90–91.

⁴⁹ Piwowar („Znaczenie i rola Izaaka”, 50) zauważa: „Bóg sprawił, że uczest-
niczy on we wszystkich wcześniejszych przymierzach, nie tylko tym za-
wartym z jego ojcem Abrahamem (zob. Syr 44,20; por. Rdz 12,2-3.7;
15,18; 17,1-8.19; 22,17-18; 26,3-5.24), ale również z Noem (zob.
Syr 44,18; por. Rdz 9,11-17)”. Por. Petraglio, *Il libro*, 79; Zapff, *Jesus Si-
rach* 25 – 51, 324.

⁵⁰ Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 505; Piwowar, „Znacze-
nie i rola Izaaka”, 64.

⁵¹ Por. MacKenzie, „Ben Sira as Historian”, 318.

⁵² Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 503–505.

rii. Choć Mojżesz wsławił się niebywale w dziejach Izraela, mędrzec poświęca mu jedynie pięć wersetów⁵³. Jest on ukazany jako człowiek umiłowany przez Boga i ludzi, wierny i łagodny (Syr 45,1.4, por. Wj 33,11; Lb 12,7-9; Pwt 34,11), sprawca wielkich znaków⁵⁴. Przez niego dokonało się wyjście z Egiptu (Syr 45,3), to on doświadczył Bożej obecności i bliskości oraz przekazał Boże przykazania (Syr 45,5). Jednak Syrach przedstawia Mojżesza bardzo powściągliwie i nie uwypukla przymierza synajskiego, którego pośrednikiem był właśnie Mojżesz⁵⁵. Najważniejsze jest natomiast przekazanie Prawa, co dokonało się podczas tajemniczego pobytu Mojżesza na Synaju (por. Wj 20,2-21; Pwt 5,6-21)⁵⁶. Bóg przekazuje Mojżeszowi Prawo, aby Izrael otrzymał pouczenie od Boga⁵⁷. Zadaniem mędrca jest więc przekazywanie tego Prawa przyszłym pokoleniom (por. Syr 16,24-25; 50,27), gdyż ono jest darem Boga (1,19). Opis Mojżesza w Syr 45,1-6 przedstawia jego osobę i dzieła jako wyraźny efekt działania Boga⁵⁸.

W dalszym tekście następuje dość obszerny opis postaci Aarona (Syr 45,6-22)⁵⁹. Jest tutaj mowa o wiecznym przymierzu zawartym z Aaronem i o darze kapłaństwa, jaki przypada w udziale jemu i jego potomstwu⁶⁰. Autor chce tu pod-

⁵³ Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 510; zob. Witte, „«Mose, sein Andenken sei zum Segen» (Sir 45,1)”, 161–186.

⁵⁴ W czasach Syracha (II wiek przed Chr) również wielu pogan interesowało się wiarą monoteistyczną. Stąd w opisie mędrca Mojżesz jest nie tylko czczonym w Izraelu, ale tym, który znalazł „łaskę w oczach wszystkich, umiłowany przez Boga i ludzi” (45,1). Por. Zapff, *Jesus Sirach* 25 – 51, 325; Pudelko, „Użycie terminu *éleos*”, 72.

⁵⁵ Por. Pudelko, „Aaron jako nauczyciel świadectw”, 135.

⁵⁶ Por. Sauer, *Jesus Sirach*, 307.

⁵⁷ Por. Smend, *Die Weisheit*, 434; Peters, *Das Buch Jesus Sirach*, 390.

⁵⁸ Por. Minissale, *Siracide*, 213; Pudelko, „Użycie terminu *éleos*”, 72.

⁵⁹ Por. Piwowar, „Syrach – obrońca prawowitego arcykapłana”, 105–109.

⁶⁰ Prerogatywy związane z przymierzem (nieodwołalna więź z Bogiem) zostają tu przeniesione na dar kapłaństwa związanego z osobą Aarona i jego potomków; por. Wright III, „The Use and Interpretation”, 195.

kreślić nieodwołalność Bożego postanowienia względem Aarona i jego potomków⁶¹. Godność i dar Boga udzielony Aaronowi stają się przyczyną jego chwały i autorytetu. Opis postaci Aarona w Syr 45,6-22 eksponuje oczywiście postać tego arcykapłana, ukazując genezę jego godności i elementy posługi, ale ma przede wszystkim zwrócić uwagę na znaczenie arcykapłana w czasach Syracha. Potwierdza to dalszy opis postaci Pinchasa (Syr 45,23-24). Jest on mniej znanym wnukiem Aarona, ale jego kapłańska tożsamość i walka o czystość wiary wślawiły go w oczach potomnych⁶². Został określony jako „trzeci” po Mojżeszu i Aaronie, a linia ta wydaje się zmierzać do arcykapłana Szymona II (Syr 50,1-24), gdyż on w tym opisie dokonuje obrzędu „oczyszczenia” ludu w dzień pojednania, a Pinchas dokonał tego w inny sposób w Baal Peor (por. Lb 25,1-15)⁶³. Występując otwarcie przeciw bałwochwalstwu, otrzymał od Boga obietnicę wiecznego kapłaństwa dla swoich potomków, tak zwane „przymierze pokoju” (Lb 25,12; Syr 45,24)⁶⁴. Zaskakująco

⁶¹ Por. Reiterer, „Aaron’s Polyvalent Role”, 33; Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 511.

⁶² Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 513; Piwowar, „Syrach – obrońca prawowitego arcykapłana”, 110–112.

⁶³ Por. Mack, *Wisdom*, 31–32.

⁶⁴ Według Skehan – Di Lella (*The Wisdom of Ben Sira*, 513): „Ben Sira seems intent on proving that Phinehas was the legitimate successor to the high priesthood (45:24-25); according to 4 Macc 18:12, there had been disputes about the authentic succession of high priests. «The crisis of his people» that Phinehas met (45:23d) is described in Num 25:1-15. In his zeal for «the God of all» (45:23c), Phinehas slew a certain Israelite man and a Midianite woman who had participated with other Israelites in the idolatrous worship of the god Baal of Peor, and who had tried to escape punishment for their sin (Num 25:6-8). It was by this act that Phinehas «atoned for the people of Israel» (45:23f); cf. Num 25:10-13; Ps 106:28-31. The expression «covenant of friendship», Heb *bērit šālôm*, lit., «covenant of peace» (45:24b), is taken from Num 25:12. It was through this covenant that God promised that the priesthood would remain forever in the family of Phinehas (Num 25:12-13); cf. 1 Macc 2:54”.

w tej grupie pojawia się odniesienie do Dawida (45,25), który będzie opisany szerzej w Syr 47,2-11, zgodnie z chronologiczną kolejnością. W tym miejscu pojawia się on w związku z kwestią przymierza, o którym traktuje cała część Syr 44,17–45,26. Przymierze królewskie z Dawidem nawiązuje do różnych tekstów biblijnych⁶⁵, ale wydaje się, że tu zajmuje niższą pozycję od „przymierza kapłańskiego”, które dotyczy wszystkich potomków Aarona, a nie tylko jednego spadkobiercy dynastii Dawidowej⁶⁶. Konkluzja tego okresu dziejów odnosi się do kapłanów współczesnych Syrachowi (Syr 45,26). Być może mędrzec chce pokazać, że obietnice dane Dawidowi realizują się w szczególnej posłudze kapłanów⁶⁷. Pierwszy etap historii zapowiada już punkt dojścia, gdyż zmierza do posługi arcykapłana Szymona II, który jest spadkobiercą przymierza zawartego z Pinchase i zwieńczeniem dziejów ludu⁶⁸. Nie jest przypadkiem, iż w części Syr 44,17–45,26 sześć razy pojawia się w wersji H termin ברית (Syr 44,17.20.23; 45,15.24.25), a w wersji G aż dziewięć razy słowo διαθήκη (Syr 44,18.20.23; 45,5.7.15.17.24.25). Taka koncentracja terminów oznaczających przymierze ma miejsce tylko w tej części *Pochwały ojców*. Według Goshena-Gottsteina wskazuje to na zamysł mędrca, który tę część *Pochwały ojców* zidentyfikował z Torą,

⁶⁵ „The «covenant with David» (45:25a) is mentioned in 2 Sam 7:11-16; 23:5; Isa 55:3; Jer 33:21, 26; 2 Chr 13:5; 21:7; Ps 89:3-5, 29-30”. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 514; por. Wright III, „The Use and Interpretation”, 202.

⁶⁶ Por. Mack, *Wisdom*, 39. Priest („Ben Sira”, 111–118) wykazuje, iż Syrach w tym opisie bliski jest qumrańskiej koncepcji o dwóch mesjaszach: królewskim i kapłańskim.

⁶⁷ Por. Beentjes „The «Praise of the Famous»”, 379–380; MacKenzie, „Ben Sira as Historian”, 320.

⁶⁸ „In the little hymn (45:25ef-26) at the end of this section, Ben Sira prays for other high priests, esp. the contemporary Simeon II and his sons, who are the legitimate representatives of Phinehas. The opening colon (45:25e) is rephrased in 50:22a, the opening of the prayer (50:22-24) for Simeon II”. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 514.

by cały zapis dziejów Izraela odzwierciedlał układ tworzącego się stopniowo kanonu świętych Pism⁶⁹. Według Syr 24,23 Tora zostaje zidentyfikowana jako „Księga Przymierza Boga Najwyższego” (βιβλος διαθήκης θεοῦ ὑψίστου), dlatego wyeksponowane zostaje przymierze. Ska rozróżnia tu nawet różne koncepcje przymierza, choć nie dostrzega wyraźnego odniesienia do kanonu Pisma: przymierze uniwersalne – Noe (Syr 44,17), przymierze z Izraelem – Abraham, Izaak, Jakub (Syr 44,20.23), przymierze kapłańskie – Mojżesz, Aaron, Pinchas (Syr 45,15.24)⁷⁰. Koncentracja tematu przymierza stała się też przyczyną nieścisłości chronologicznej, a mianowicie odniesienia do Dawida (Syr 45,25). Choć w opisie Dawida (Syr 47,11) w tekście G pojawia się termin διαθήκη, to jednak wersja H nie posiada terminu ברית. To słowo pojawia się na zakończenie opisu arcykapłana Szymona II w Syr 50,24H: „On Szymonowi udziela wiernie swojej łaskawości i utrzymuje go w przymierzu z Pinchasem (ברית פניחס), które nie będzie odjęte od niego, ani od jego potomstwa jak długo trwa niebo”⁷¹. Jest to zatem punkt docelowy drogi przymierza zawartego z ojcami, realizowanego w osobie arcykapłana. Wzmianka o Dawidzie ukazuje, że również to przymierze spełnia się ostatecznie w potomkach rodu kapłańskiego. A zatem pierwszy okres „historii” w *Pochwale ojców* wprowadza w obraz całości dziejów zbudowanych na Bożych obietnicach, interwencjach, wyrażanych w rzeczywistości przymierza, kontynuowanych w dalszej historii⁷². Nie sposób nie zauważyć tu wyeksponowania kapłaństwa. Patriarchowie (Noe, Abraham, Izaak, Jakub) – jako ojcowie i głowy rodzin – byli kapłanami. Mojżesz, Aaron i Pinchas pochodzili z pokolenia Lewiego. Mojżesz ustanowił Aarona i jego potomków kapłanami (Syr 45,15), a Syrach podkreśla wieczność tego kapłaństwa (Syr 45,7.15.24). Postać

⁶⁹ Goshen-Gottstein, „Ben Sira’s Praise of the Fathers”, 245.

⁷⁰ Ska, „The Praise of the Fathers”, 190.

⁷¹ Por. Ska, „The Praise of the Fathers”, 189.

⁷² Por. Beentjes „The «Praise of the Famous»”, 379.

Dawida zostaje dodana do bohaterów Tory dzięki jego powiązaniu z przymierzem, ale nie tylko. Dawid również posiada swoje związki z kultem, co wyraźnie później uwypukli Syr 47,8-10⁷³. A zatem pierwszy etap historii ludu Boga jest widziany zarówno przez pryzmat przymierza, jak i ustanowionego w jego służbie kapłaństwa potomków Aarona.

3. ETAP PROROKÓW I KRÓLÓW (SYR 46,1–49,10)

Kolejny etap może być identyfikowany z następną częścią Biblii Hebrajskiej – zbiorem Proroków⁷⁴. B.L. Mack wydziela w tym okresie etap zdobywania ziemi (Syr 46,1-12) oraz, będący w centrum historii, etap proroków i królów (Syr 46,13–49,10)⁷⁵. P.C. Beentjes jest zdania, że w Syr 46,1 rozpoczyna się druga część pochwały, która kończy się w Syr 50,24 odniesieniem do współczesności, podobnie jak było to w zakończeniu pierwszej części (Syr 45,26)⁷⁶. A. Goshen-Gottstein na podstawie kryterium kanonicznego wydziela tu etap „Proroków”, który następuje po etapie „Tory”⁷⁷. Podobnie ten etap dziejów określa Ska (Syr 46,1–49,10)⁷⁸. Choć prorocy nie są jedynymi bohaterami, pojawia się terminologia prorocka, której brak w innych miejscach *Pochwały ojców*. Proroctwo jest tu też – ujęte w szerszym rozumieniu – „obietnicą uczynioną przez Boga, zrealizowaną w życiu niektórych osób, które pełniąc swoją misję przewodnika innych i przekazując im wolę Boga, dały wkład w zmianę drastycznej sytuacji, prowadząc lud

⁷³ Zob. na ten temat: Pudelko, „Dawid jako organizator kultu”, 263–283.

⁷⁴ Zob. na ten temat: Perdue, „Ben Sira and the Prophets”, 132–154; Beentjes, „Prophets and Prophecy”, 135–150.

⁷⁵ Każdy z tych dwóch etapów zamyka wzmianka o bohaterach zbiorowych. W pierwszym są to sędziowie (Syr 46,11-12), a w drugim dwunastu proroków (Syr 49,10). Mack, *Wisdom*, 39–40.

⁷⁶ Beentjes „The «Praise of the Famous»”, 380.

⁷⁷ Goshen-Gottstein, „Ben Sira’s Praise of the Fathers”, 250.

⁷⁸ Ska, „The Praise of the Fathers”, 191.

do zbawienia⁷⁹. Rdzeń 𐤒𐤊 w różnych formach pojawia się osiem razy: Syr 46,1.13.20; 48,1.8.13; 49,7.10, natomiast terminy greckie (προφητεία / προφητεύω / προφήτης) dzie sięć razy: Syr 46.1.13.20; 47,1; 48,1.18.13.22; 49,7.10). Opisane tu dzieje dotyczą rozległego czasu od wejścia do ziemi obiecanej pod wodzą Jozuego (46,1) aż po utratę tej ziemi i zapowiedź odnowy przez Dwunastu proroków (49,10); ich początek i koniec posiadają odniesienie do proroctwa⁸⁰. Tak jak zbiór prorocki jest niejednorodny, tak i u Syracha pojawia się wyraźne zróżnicowanie na proroków wcześniejszych: Joz, Sdz, 1–2 Sm, 1–2 Krl (Syr 46,1–48,16), i późniejszych: Iz, Jr, Ez, Dwunastu (Syr 48,17–49,10)⁸¹. Zaskakujące jest, że prorocy wcześniejsi (Jozue, Samuel, Natan, Elias i Elizeusz) są opisani w obszerny sposób w trzech rozdziałach (46–48), natomiast znani ze swej spuścizny literackiej prorocy późniejsi, prorocy „pisarze” (Izajasz, Jeremiasz, Ezechiel i Dwunastu), są przedstawieni z innymi bohaterami zaledwie w 19 wersetach. A. Goshen-Gottstein sugeruje, że może to świadczyć o większej znajomości i użyciu w czasach Syracha proroków wcześniejszych niż późniejszych⁸². W pierwszej kolejności pojawiają się Jozue i Kaleb (Syr 46,1–10) oraz Sędziowie (zbiorowo) (Syr 46,11–12)⁸³, prezentując dwie koncepcje zdobywania ziemi obiecanej (szybki podbój Jozuego i spokojną infiltrację okresu Sędziów).

Przełom pojawia się wraz z postacią Samuela, ostatniego sędziego, kapłana i proroka, który ustanowił monarchię (Syr 46,13–20)⁸⁴. Począwszy od niego bohaterowie są przedstawieni jako przywódcy, pośrednicy między ludem

⁷⁹ Demitrów, *Quattro oranti*, 51.

⁸⁰ Por. Mack, *Wisdom*, 40.

⁸¹ Por. Beentjes, „Prophets and Prophecy”, 137.

⁸² Por. Goshen-Gottstein, „Ben Sira's Praise of the Fathers”, 251, 254.

⁸³ Sędziowie są tu przedstawieni zbiorowo i ogólnie, gdyż nie byli prorokami, tak jak ostatni sędzia – Samuel. Por. Goshen-Gottstein, „Ben Sira's Praise of the Fathers”, 250.

⁸⁴ Por. Demitrów, *Quattro oranti*, 171–173.

a Bogiem⁸⁵. Jednak już końcowy opis Samuela przedstawia go jako proroka, który koryguje króla⁸⁶. Choć nie jest on wymieniony z imienia, to wiadomo, że chodzi o Saula (Syr 46,20), który według Syracha nie był godny pamięci wśród potomnych⁸⁷. Prorocy okresu monarchii posiadają więc misję strzeżenia czystości wiary i korygowania rządzących. Królowie są przedstawieni w sposób wybiórczy. Saul występuje bezimiennie (Syr 46,20), a Roboam i Jeroboam otrzymują negatywną ocenę (Syr 47,23-25). Dawid, Ezechiasz i Jozjasz zostają uznani za godnych czci (Syr 47,2-11; 48,17,25; 49,1-4), natomiast ocena Salomona jest ambiwalentna (Syr 47,12-20). Pozostali królowie Judy – uznani za występnych – występują bezimiennie. Syrach nie wspomina o posłudze lewitów, co eksponowała historia kronikarza (1-2 Krn), gdyż interesuje go kapłaństwo potomków Aarona⁸⁸. Dlatego wzmiankuje o organizacji kultu przez Dawida (Syr 47,9-10) oraz Salomona (Syr 47,13). Syrach opisuje Dawida (Syr 47,2-11) w pozytywnym świetle, wzmiankując jedynie kwestię jego grzechów (por. Syr 47,11), które zostały mu wybaczone. Eksponuje zaś jego więź z Panem i zasługi w organizacji kultu. Struktura tekstu o Dawidzie w Syr 47,1-11 sugeruje, że w opinii Syracha najważniejszy

⁸⁵ Por. Ska, „The Praise of the Fathers”, 191. Petraglio (*Il libro*, 160) sugeruje, że być może Syrach widział również w swoich czasach potrzebę obecności prawdziwych Bożych pośredników, „proroków” aktualizujących historię zbawienia, tak jak w przeszłości Jozue zrealizował obietnice dane Mojżeszowi. Oczekiwanie na proroka obecne jest w epoce machabejskiej – kolejnej po czasach Syracha (zob. 1 Mch 4,46; 14,41). Realizację tego oczekiwania dostrzegano w osobie Jana Hirkana I – króla, arcykapłana i proroka.

⁸⁶ Por. Demitrow, *Quattro oranti*, 216–217.

⁸⁷ Syrach uważa więc, że Saul nie zasłużył na to, aby jego imię znalazło się w pochwalie znamienitych ojców wiary narodu. Snaith (*Ecclesiasticus*, 232–233) jest zdania, iż Syrach powielił tu punkt widzenia obecny w 1 Krn 10–29, gdzie w rozdziałach dotyczących Dawida narracja na temat Saula została zredukowana do minimum (1 Krn 10). Por. MacKenzie, „Ben Sira as Historian”, 320.

⁸⁸ Por. Ska, „The Praise of the Fathers”, 189.

mi dokonaniem panowania Dawida były te związane z kultem⁸⁹. Złoty czas historii zostaje jednak zatrzymany przez grzech Salomona (Syr 47,19-20). Posiadał on wydźwięk kultyczny i pozostawił oplakany skutek – podział królestwa. Choć za grzech Salomona zostają obciążone kobiety nakłaniające króla do obcych kultów, to właśnie przez to Salomon staje się odwrotnością sławionego wyżej Pinchasa, który oczyścił Izraela z takich praktyk⁹⁰. Zaskakuje też swoista niekonsekwencja chronologiczna, która posiada jednak teologiczne znaczenie. Grzech Salomona skutkuje podziałem królestwa, co bezpośrednio spowodowała głupota Roboama (por. Syr 47,23). Kolejny grzech został przypisany Jeroboamowi, „który doprowadził Izraela do grzechu” (Syr 47,24G; 47,23H), wprowadzając odstępcze kulty w Betel i Dan. Stało się to przyczyną totalnego upadku Państwa Północnego⁹¹.

Przedstawiając dzieje podzielonego królestwa i mówiąc o odstępstwie Efraima, mędrzec dochodzi do kresu Państwa Północnego (722 r. przed Chr.) tuż przed opisem Eliasza, który żył w IX w. przed Chr. Jednak historia tego królestwa

⁸⁹ „Przedstawienie Dawida jako inicjatora liturgii Jerozolimskiej w *Pochwale ojców* posiada wyraźne odniesienia do wcześniejszych przedstawień Dawida, zwłaszcza do relacji kronikarza. Dawid w swojej trosce o dom i chwałę Pana jawi się jako człowiek pełnego zaangażowania i troski. Opis Syracha wykazuje, że Dawid jako król jest przede wszystkim «człowiekiem kultu». Jednak koncepcja Syracha nie zatrzymuje się na kopiowaniu przekazu kronikarza. Przez taki obraz Dawida, Syrach wydaje się łączyć początki kultu obecne w przedstawieniu postaci Aarona (por. Syr 45,6-22) z kultem swoich czasów, reprezentowanym przez arcykapłana Szymona (por. Syr 50,1-21)” (Pudółko, „Dawid jako organizator kultu”, 280). Por. Demitrów, *Quattro oranti*, 365.

⁹⁰ Nie należy jednak zapominać, iż chodzi tu o cudzoziemskie kobiety, które są identyfikowane z obcymi kultami, będącymi zagrożeniem dla czystości wiary Izraela. Potwierdza to fakt wyeksponowania w *Pochwale ojców* postaci Pinchasa (Syr 45,23-24), który sprzeciwił się praktykom seksualnym z cudzoziemkami i wynikającemu z tego bałwochwalstwu w Baal Peor (por. Lb 25,1-9). Por. Pudółko, „The (Apparent) Absence”, 114.

⁹¹ Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 533.

jest kontynuowana w Syr 48 na przykładzie dziejów Eliasza i Elizeusza. Byli to jedyni bohaterowie godni wspomnienia, jako ci, którzy opierali się bałwochwalczym kultom wprowadzanym przez królów i rządzących (por. Syr 48,6.12). Dalej Syrach znów powraca do wcześniejszej myśli o upadku Państwa Północnego i asyryjskich deportacjach (por. Syr 48,15). Te dwie wzmianki upadku Izraela, tworząc inkluzję, uwypuklają smutne konsekwencje grzechu i stają się pouczającą przestrogą. Na takim tle działalność Eliasza i Elizeusza tym bardziej staje się aktem bohaterskiego sprzeciwu wobec bałwochwalstwa, wierności wierze w YHWH, a jednocześnie znakiem troski Boga o swój lud. Opis Eliasza i Elizeusza jest więc bardziej teologiczny niż historyczny⁹². Dalsza historia dotyczy już wyłącznie Królestwa Judy. Syrach eksponuje dokonania Ezechiasza, króla posłusznego wskazaniom proroka Izajasza (por. Syr 48,22). Wymienia różne jego osiągnięcia, wśród których największym jest zbawcza interwencja Boga wobec najazdu króla Sennaheryba (701 r. przed Chr.); dzięki niej ocalono świątynię (por. Syr 48,20-21)⁹³. Jozjasz zostaje przedstawiony bez asystencji proroka, ale jego przewodnikiem była sama Tora. Choć Syrach nie opisuje dokładnie zdarzenia z odnalezieniem zwoju Prawa i odnowieniem przymierza, to zauważa jednak, że Jozjasz nawracał lud, usuwał hańbę bezprawia i umacniał pobożność (por. Syr 49,2-3)⁹⁴. Królowie Judy, z wyjątkiem Dawida, Ezechiasza i Jozjasza, zostali uznani za niegodnych pamięci, gdyż odrzucili „Prawo Najwyższego” (τὸν νόμον τοῦ ψήϊστος; תּוֹרַת עֲלִיּוֹן – Syr 49,4). Odrzucenie Prawa Pana doprowadziło do zniszczenia Jerozolimy i zburzenia świątyni. Syrach mówi o tym bardzo oszczędnie w 49,6. Nie ma natomiast żadnej wzmianki o wygnaniu babilońskim, które było konsekwencją najazdu. Być może rodzina Syra-

⁹² Por. Koet, „Elijah as Reconciler of Father and Son”, 182; Beentjes, „Prophecies and Prophecy”, 141.

⁹³ Por. Demitrów, *Quattro oranti*, 410–421.

⁹⁴ Por. Goshen-Gottstein, „Ben Sira's Praise of the Fathers”, 256.

cha pozostała w tym czasie w Palestynie, a zatem przekazy o życiu na wygnaniu były dla niego czymś obcym i nieznanym⁹⁵. Czas przedwygnaniowy w opisie Syracha kończy się odniesieniem do proroków. Jeremiasz i Ezechiel – prorocy wprowadzający w katastrofę najazdu i wygnania babilońskiego (por. Syr 49,7-9) – mają zdaniem B.L. Macka zróżnicowany charakter przepowiadania: Jeremiasz destruktywny, Ezechiel konstruktywny⁹⁶. Etap ten kończy się również konstruktywnym opisem Dwunastu proroków, którzy jawią się jako ci, którzy „pocieszali Jakuba” (Syr 49,10), co stanowi zapowiedź odnowy, będącej kolejnym etapem dziejów⁹⁷. Historia przedstawiona na tym etapie ukazuje tak wierność Boga, który daje obietnice i konsekwentnie prowadzi swój lud, jak i odpowiedzi człowieka, który może ich udzielić w różny sposób. Mędrzec prezentuje tu zarówno pozytywne przykłady wierności proroków i królów, jak i negatywne postawy panujących, które doprowadziły do utraty ziemi. Tak przedstawiona historia posiada wartość dydaktyczną, pouczającą młode pokolenia o konsekwencjach podjętych wyborów.

⁹⁵ Por. MacKenzie, „Ben Sira as Historian”, 324.

⁹⁶ Por. Mack, *Wisdom*, 40. W Syr 49,9 znajduje się problem tekstualny, o którym pisze Skehan – Di Lella (*The Wisdom of Ben Sira*, 542), wskazując na pomijaną w części tłumaczeń aluzję do Hioba: „There is no doubt the bicolon reflects what Ezekiel had to say about Job (Ezek 14:14,20), and that this is all Ben Sira says about him. Extra traces after *Job* at the caesura in MS B may be a transfer of ink, adventitious in this place, to be associated with the stain in the paper in this area. They do not yield a word. G read *Job* as «enemy» ('*yyôb* as '*ôyēb*) and so confused the sense of the verse”. Por. Goshen-Gottstein, „Ben Sira’s Praise of the Fathers”, 242; Beentjes, „Prophets and Prophecy”, 145.

⁹⁷ Por. Gilbert, „The Review of History”, 323. Ska („The Praise of the Fathers”, 193) zauważa, że Syrach musiał znać przekaz proroków i zapowiedzi odnowy, które zazwyczaj pojawiały się w końcowych redakcjach ksiąg. Sugeruje, iż mędrzec mógł mieć na myśli następujące orędzia odnowy: Oz 14,2-9; Jl 4,18-21; Am 9,13-15; Ab 19-21; Mi 7,8-20; Ha 3,1-19; So 3,14-20; Za 14,1-21; Mi 3,22-24.

4. ETAP ODNOWY (SYR 49,11-16)

Czas odbudowy po wygnaniu babilońskim reprezentują postaci Zorobabela, Jozuego i Nehemiasza (Syr 49,11-13), którzy mogą nawiązywać do trzech pozytywnie przedstawionych królów: Dawida, Ezechiasza i Jozjasza⁹⁸. Zorobabel z Jozuem otrzymują pochwałę, gdyż przyczynili się do odbudowy świątyni, a Nehemiasz – murów miasta. Zorobabel jest przedstawiony przez Syracha za pomocą obrazu z Ag 2,23 jako sygnety, a Jozue sławiony w dziele odbudowy świątyni, co zapowiada Za 6,11-13⁹⁹. Syrach nie wprowadza już więcej odniesień do proroków, nawet tych działających po wygnaniu; korzysta jedynie z ich przesłania¹⁰⁰. Ezdrasz, wielki reformator prowincji Judy po wygnaniu, został tu pominięty. Są różne hipotezy, które próbują to wyjaśnić¹⁰¹. Biorąc po uwagę szczególne znaczenie kapłaństwa w *Pochwale ojców*, opinia A. Piwowara może stanowić próbę odpowiedzi na tę kwestię: „Wydaje się, że ze względu na wielkie zaangażowanie Syracha w sprawy kultu i świątyni, odmienna teologia kapłaństwa mogła być przyczyną wykluczenia Ezdrasza spośród wielkich i ważnych dla Izraela postaci”¹⁰². Ezdrasz był bardziej ukierunkowany na Prawo niż na świątynię, a także nazbyt podkreślał rolę lewitów, co nie potwierdzało opcji Syracha¹⁰³. Tym samym Syrach uwykuł zasługi trzech wymienionych bohaterów dla świątyni i Jerozolimy, co zapowiada przyszłe, podobne dzieła arcykapłana Szymona II (por. Syr 50,1-3)¹⁰⁴. Według A. Goshen-Gottstein skape wzmianki o bohaterach po wygnaniu

⁹⁸ Por. Mack, *Wisdom*, 41.

⁹⁹ Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 545.

¹⁰⁰ Por. Ska, „The Praise of the Fathers”, 193.

¹⁰¹ Zob. na ten temat np.: Höffken, „Warum schweig Jesus Sirach über Esra?“, 184–202; Piwowar, „Dlaczego Syrach pominął Ezdrasza“, 105–131.

¹⁰² Piwowar, „Dlaczego Syrach pominął Ezdrasza“, 130.

¹⁰³ Por. Ska, „The Praise of the Fathers”, 194.

¹⁰⁴ Por. Ska, „The Praise of the Fathers”, 193.

świadczą o tym, że związane z nimi księgi nie były jeszcze zbyt znane, a tym bardziej nie miały w czasach Syracha pozycji ksiąg świętych¹⁰⁵.

Następnie Syrach powraca bardzo krótko do początku historii, wymieniając Henocha, Józefa, Sema, Seta (Enosza w wersji H) oraz Adama (Syr 49,14-16). Według niektórych badaczy, te wersety nie należały pierwotnie do *Pochwały ojców*, ale zostały dodane później i burzą całą koncepcję mędrca¹⁰⁶. Według B.L. Macka obecność Syr 49,14-16 nie pozwala dostrzec bezpośredniej paraleli pomiędzy postacią Nehemiasza (49,13) a arcykapłanem Szymonem II (50,1)¹⁰⁷. Opis postaci Szymona II miałby stanowić swoisty *climax* w prezentacji bohaterów – kapłanów, którym autor poświęca wiele miejsca (np. postaci Aarona w 45,6-22, czy Pinchasa w 45,23-26)¹⁰⁸. Warto jednak postawić pytanie, jaką rolę odgrywają wersety 14-16 na końcu Syr 49 i co może uzasadniać ich obecność w tekście. Syr 49,14-16 wydaje się być konkluzją wcześniejszych tekstów, które traktowały o biblijnych bohaterach z przeszłości. Być może chodzi tu o swoistą konkluzję jakiejś części, zarówno tekstu, jak i opowiedzianej historii, kończy się bowiem opowieść o „ojcach z przeszłości” i dlatego pojawia się powrót do początku, aby potem rozpocząć nowy etap¹⁰⁹. Zaskakuje jednak nie tylko zerwanie z chronologią, jako powrót do przeszłości, ale i kolejność tych postaci. Wszyscy ci bohaterowie (Henoch, Sem, Set, Enosz i Adam), oprócz Józefa, żyli w czasie przed potopem. Dlaczego więc jest tu obecny Józef, który poza kolejnością został umieszczony pomiędzy Henochem a Semem? Może

¹⁰⁵ Goshen-Gottstein, „Ben Sira's Praise of the Fathers”, 256; Ska, „The Praise of the Fathers”, 194.

¹⁰⁶ Por. np. Middendorp, *Die Stellung Jesu Ben Siras*, 135; Snaith, *Ecclesiasticus*, 248; Marböck, „Structure”, 79; Mack, *Wisdom*, 199; Lee, *Studies*, 11; Ska, „The Praise of the Fathers”, 193.

¹⁰⁷ Mack, *Wisdom*, 197.

¹⁰⁸ Por. Lee, *Studies*, 11.

¹⁰⁹ Por. Lee, *Studies*, 11; Goshen-Gottstein, „Ben Sira's Praise of the Fathers”, 260.

jest to celowy zabieg, który uwypukla bardziej teologiczną niż chronologiczną periodyzację dziejów ludu Boga. Może mędrzec przez to zaprasza czytelnika, aby nie koncentrował się na chronologii, a zobaczył coś innego. Syrach w powrocie do początków ukazuje wyjątkowość tych postaci. Przedstawia najpierw Henocha jako osobę wyjątkową pośród ludzi (Syr 49,14), która w świecie dotkniętym grzechem posiada szczególną relację z Bogiem i została przez Niego zabrana (por. Rdz 5,24; 1 Hen 18,2)¹¹⁰. Kolejnym jest Józef, którego ciało zostało poddane mumifikacji, a jego szczątki zostały zabrane podczas eksodusu i złożone w Sychem (por. Rdz 50,25-26; Wj 13,19; Joz 24,32)¹¹¹. Zabranie kości Józefa miało się dokonać podczas wyjścia z Egiptu, wtedy, gdy Bóg w sposób szczególny nawiedzi swój lud, wyzwalając go. Przez to potwierdził swoją wierność wobec przymierza i obietnic. A zatem wierność Boga objawiła się w przeniesieniu szczątków Józefa tak jak w „zabraniu do góry” Henocha. Wierność Boga wykracza poza ramy doczesnego życia człowieka, ramy chronologii i historii. Kolejne postacie mają na celu doprowadzić czytelnika do początku, jakim jest Adam. Stąd pojawiają się jego następcy. Sem – syn Noego, bohater świata po potopie, wiedzie do Abrahama – ojca narodu wybranego¹¹². Kolejnym ogniwem prowadzącym do początku ludzkości jest Set. Gdy grzech rozprzestrzenił się, zwłaszcza w czynach potomków Kaina, pojawiła się odpowiedź: linia Setytów. Pierwszym potomkiem Seta był Enosz, „nowy Adam”, który oddając cześć Bogu (por. Rdz 4,26) wniósł nadzieję na odnowę ludzkości. Być może jest to też subtelna aluzja, która wskazuje duchową łączność pokoleń Setytów z Abrahamem i jego potomstwem, Setyci stają się bowiem „pionierami” kultu JHWH¹¹³. Kolejną wzmiankę na temat Seta i jego potomków (Enosz) zawiera genealogia w Rdz 5,

¹¹⁰ Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 545.

¹¹¹ Por. Hayward, „Multum in Parvo”, 190.

¹¹² Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 545.

¹¹³ Por. Pudielko, „Dlaczego Adam”, 449.

która stanowi łącznik pomiędzy Adamem (5,1) i Noem oraz Semem – praojcem Semitów (5,29-32). Set i Sem są reprezentantami sprawiedliwych: Set – przed potopem, a Sem zapoczątkowuje dzieje po potopie¹¹⁴. C.T. Hayward we fragmencie Syr 49,14-16 zauważył ciekawą prawidłowość – pojawiają się tam czasowniki w stronie biernej zarówno w wersji H (koniugacja nifal), jak i G¹¹⁵. Henoch „został ulepiony/stworzony” (נוצר; ἐκτίσθη) i „został zabrany/wzięty do góry” (קבל; ἀνελήμφθη), Józef „został narodzony” (נולד; ἐγεννήθη) i „jego ciało/kości doznało/y nawiedzenia” (נפקד; ἐπεσκέπησαν). Sem, Set (w H: Enosz) „zostali nawiedzeni/wsławieni” (נפקד; ἐδοξάσθησαν)¹¹⁶. Użyta stro-
na bierna to tzw. *passivum divinum*, co jest znakiem szczegól-
nego działania Boga w ich życiu. Mędrzec odwraca więc
kierunek chronologii, aby pokazać „teologiczny etap”, który
przywołuje nowy początek świata.

Według Syr 49,16b Adam to całkowicie Boży człowiek. W tym opisie nie ma żadnej wzmianki o jego grzechu. Jest to prawdopodobnie najwcześniejszy tekst, który uwypukla chwałę oraz piękno Adama, a zupełnie pomija jego upadek¹¹⁷. Wersja grecka uwypukla wyższość Adama ponad całe

¹¹⁴ Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 545.

¹¹⁵ Hayward, „Multum in Parvo”, 187.

¹¹⁶ Kolejna różnica między wersjami dotyczy czasownika ἐδοξάσθησαν („zostali wsławieni”). Tekst H posiada tu lekcję נפקדו („zostali nawiedzeni, otoczeni troską”). Zapff (*Jesus Sirach* 25 – 51, 374) tłumaczy, że ojcowie zostali „przyjęci” przez Boga: „Diese drei Urväter sind durch Gott «angenommen»”. Problem jest, czy chodzi tu jedynie o zamianę dwóch spółgłosek hebrajskich podczas tłumaczenia wersji greckiej. Wtedy נפקדו przybrałaby kształt נבכדו (ἐδοξάσθησαν). Minissale (*La versione greca del Siracide*, 222) tłumaczy obecność נפקדו powtórzeniem za 49,15b נפקדו. Lekcja G ἐδοξάσθησαν miałaby więc wynikać z hebrajskiego נבכדו („zostali wsławieni”). Por. Peters, *Der jüngst wiederaufgefundene*, 286; tenże, *Das Buch Jesus Sirach*, 423; Smend, *Die Weisheit*, 476; Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 542.

¹¹⁷ Por. Oesterley, *The Wisdom of Jesus*, 336; Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 545. Levison (*Portraits of Adam*, 34–43) zauważa wzmianki Syracha, w których odnosi się do Adama w innych częściach księgi. Jest

stworzenie: καὶ ὑπὲρ πᾶν ζῶον ἐν τῇ κτίσει Ἀδὰμ („a ponad wszelką istotą żywą w stworzeniu – Adam” – Syr 49,16b), podczas gdy jego potomkowie Sem i Set odbierali jedynie chwałę wśród ludzi (49,16a: ἐν ἀνθρώποις). Odzwierciedla to prawdę, że Adam nie został zrodzony, ale stworzony bezpośrednio przez Boga oraz ukazuje jego wyższość zarówno wobec ludzi, jak i wszystkich dzieł stworzenia¹¹⁸. Adam posiada zatem piękno i chwałę, której nie otrzymał nikt inny: bliskość Boga, pierwotne piękno, które Bóg zamierzył wobec człowieka. To sprawia, iż w szeregu bohaterów historii wysuwa się na szczytową pozycję, jest zarówno „ojcem” ludzkości, jak i „ojcem” Izraela, gdyż jest „synem Boga”¹¹⁹. Można więc zasugerować, że postać Adama, który wieńczy *Pochwałę ojców* oraz wprowadza do opisu arcykapłana Szymona II, stanowi prototyp lub załączek postaci mesjańskiej¹²⁰. Stojąc u początków świata i stworzenia, może być nadzieją „nowego początku”, który realizuje arcykapłan¹²¹.

Syrach w swoim opisie wykroczył więc poza ramy chronologii, historii pisanej ludzkimi dokonaniem w czasie. Niespodziewany zwrot opisu ma zwrócić uwagę czytelnika na działanie samego Boga, które jest o wiele szersze niż ludz-

on ukazany jako stworzony przez Boga, obdarzony wolną wolą (15,4), stworzony z ziemi i do niej powracający (17,1; 33,10), stworzony na obraz i podobieństwo Boga, obdarzony zmysłami, wiedzą i rozumem (17,1-8), będący ojcem wszystkich ludzi (40,1).

¹¹⁸ Por. Box – Oesterley, „The Book of Sirach”, 507; Levison, *Portraits of Adam*, 45; Pudelfko, „Dlaczego Adam zamyka *Pochwałę Ojców*”, 452.

¹¹⁹ Por. Box – Oesterley, „The Book of Sirach”, 507. Sauer (*Jesus Sirach*, 336) nazywa Adama „promieniującym początkiem biegu historii”. Por. Levison, *Portraits of Adam*, 44; Pudelfko, „Dlaczego Adam zamyka *Pochwałę Ojców*”, 452.

¹²⁰ Box – Oesterley, „The Book of Sirach”, 507; Martin („Ben Sira’s Hymn to the Fathers”, 117–118) stwierdza, że w czasach Syracha sytuacja polityczna była jeszcze dość stabilna i prawdopodobnie idee mesjańskie nie były zbyt widoczne.

¹²¹ Por. Smend, *Die Weisheit*, 476. Toepel („Adamic Traditions”, 322) zauważa, iż Adam jest przedstawiony przez Filona z Aleksandrii jako wywyższony ponad aniołów oraz opisany w nieomalże boski sposób.

ki czas. Może to sugerować, że „etap odnowy” rozpoczęty z bohaterami powygnaniowymi ma prowadzić do początku dziejów świata według zamysłu Boga, człowieka, żyjącego w przyjaźni z Nim. Nawiązująca do początków konkluzja dziejów prowadzi do bliższej historii, do opisu arcykapłana Szymona II (50,1-24), w którym aktualizuje się w pełni przymierze i obietnice dane ojcom.

5. APENDYKS: ETAP AKTUALIZACJI – ARCYKAPŁAN SZYMON II (SYR 50,1-24)

Choć opowieść o „dawnych ojcach” jest już zakończona, *Pochwała ojców* znajduje swój „szczyt” w opisie posługi kapłańskiej arcykapłana Szymona II. Przejście od Adama (Syr 49,16b) do Szymona II (50,1) następuje w naturalny sposób. W tekście H Syr 49,16b pojawia się w odniesieniu do Adama termin תפארת¹²², który w 50,1.11 opisuje piękno stroju arcykapłana Szymona II¹²³. B.M. Zapff, odnosząc się do tradycji zawartej w Księdze Jubileuszów 3,27¹²⁴, widzi w Adamie prototyp arcykapłana¹²⁵. Tak więc, Adam, pierwszy „kapłan” stworzenia, wskazuje drogę do bliskości Boga. Jego chwała i piękno, o której mówi Syrach (49,16b: תפארת אדם) znajduje swój wyraz z posłudze arcy-

¹²² Termin תפארת oznacza chwałę, piękno, ozdobę, wspaniałość, blask, koronę, girlandę, sławę, honor, chlubę, pychę. Występuje także na określenie korony i diademu (zob. np.: Prz 4,9; 16,31; 20,29; Ez 16,12; 23,42). W hebrajskiej wersji Księgi Syracha pojawia się w 6,31 na określenie korony chwały, którą otrzymuje ten, kto zdobywa mądrość, w 45,8 odnosi się do stroju arcykapłana Aarona, a w 47,4 oznacza pychę Goliata, zniszczoną przez Dawida.

¹²³ Por. Skehan – Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, 545; Marböck, „Hennoch – Adam – der Thronwagen”, 103–111.

¹²⁴ „Tego dnia, gdy Adam wyszedł z ogrodu Eden, złożył on ofiarę o woni przyjemnej...” (Kondracki, „Księga Jubileuszów”, 269).

¹²⁵ „Nähe Adams zu Gott macht ihn damit zum Urbild des Hohenpriesters” (Zapff, *Jesus Sirach* 25 – 51, 374); por. Levinson, *Portraits of Adam*, 153.

kapłańskiej zarówno Aarona (45,8: וילבישהו כליל תפארת „I ubrał go w pełnię chwały”), jak i arcykapłana Szymona II (50,1: גדול אחיו ותפארת עמו „Wielki [wśród] swoich braci i chwała swojego ludu”; 50,11: והתלבשו בגדי תפארת „I ubrał szaty chwały”). Pochwała Szymona II (50,1-21) stanowi nowy etap, który pozostaje w ścisłym związku ze wcześniejszym tekstem (44–49).

Jawi się tu zatem przedziwny zamysł Syracha. Bóg realizuje swoje obietnice wobec Izraela poprzez posługę arcykapłana, który nie jest jedynie kolejnym elementem ziemskiej historii (wtedy powinien pojawić się po Nehemiaszu w Syr 49,13), ale stanowi wypełnienie Bożego zamysłu „pośrednika”, który posiadał Adam wobec całego stworzenia¹²⁶. Nie tylko Adam, ale wymienieni wcześniej Sem, Set (w H Enosz) posiadali funkcje kapłańskie¹²⁷. Patrząc więc na kompozycję *Pochwały ojców*, wydaje się, że rola „nowego Adama” przypada arcykapłanowi Świątyni Jerozolimskiej. Zresztą cała *Pochwała ojców* uwypukla wymiar kapłański¹²⁸ w dziejach Izraela i upatruje w nim realizację przymierza między Bogiem a Izraelem¹²⁹.

Analizując tekst Syr 44–49 można zauważyć bardzo silne zainteresowanie autora rolą kapłanów w historii Izraela, co znajduje swoją kulminację w opisaney na końcu postaci

¹²⁶ Postać Adama występuje również w innych, późniejszych pismach judaizmu (np. Księga Mądrości, pisma Filona z Aleksandrii, Księga Jubileuszów, pisma Józef Flawiusza, 4 Księga Ezdrasza, 2 Księga Barucha), gdzie jawi się jednocześnie jako wyjątkowy człowiek, stworzony bezpośrednio przez Boga, pełniący rolę pośrednika między Bogiem i stworzeniem. Zob. na ten temat: Levison, „Adam as a Mediatorial Figure”; Callender, *Adam in Myth and History*; por. Pudelko, „Dlaczego Adam zamyka *Pochwałę Ojców*”, 453.

¹²⁷ W tradycji żydowskiej Sem był identyfikowany z kapłanem Melchizedekiem. Dodatkowo od czasu Seta i Enosza wzywa się Imienia YHWH (zob. Rdz 4,26). Por. Petraglio, *Il libro*, 383.

¹²⁸ Na ten temat zob. Piwowar, „Syrach – obrońca prawowitego arcykapłana”, 93–117.

¹²⁹ Pudelko, „The (Apparent) Absence”, 121.

Szymona II. Nawet pojawiła się propozycja patrzenia na *Pochwałę ojców* jako na genealogię arcykapłana Szymona II¹³⁰ – jest to dość jednostronne ujęcie (gdyż *Pochwała ojców* opisuje całą historię zbawienia) jednak propozycja ta pozwala spojrzeć na całą pochwałę w kluczu kapłańskim. Postać Mojżesza opisana tylko w pięciu wersetach (45,1-5) ukrywa się w cieniu Aarona, któremu autor poświęca aż siedemnaście wersetów (45,6-22). Następną postacią chwaloną w tekście jest wnuk Aarona, syn Eleazara, Pinchas (45,23-26), który wprawdzie zasłużył się w walce o czystość wiary i kultu Izraela (por. Lb 25,7-11), lecz nie jest pierwszoplanowym bohaterem historii swego ludu. W ten sposób Syrach chciał podkreślić nieodwołalność Bożego wyboru wobec synów Aarona.

Mędrzec w opisie Aarona i Pinchasa posługuje się charakterystyką arcykapłana okresu Drugiej Świątyni. Ukazuje ich jako posiadających zarówno władzę religijną, jak i świecką (ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą) z postanowienia samego Boga¹³¹. Potwierdzają to również paralele w opisie Dawida i Szymona. Przez powtarzanie się aż piętnastu terminów w kultycznym ich opisie, mędrzec łączy te dwie postaci i wskazuje na ciągłość ustanowionego kultu¹³². W czasach Syracha nie było już monarchii, a dynastia Dawidowa nie była już widocznym znakiem przymierza między Bogiem a Izraelem. To miejsce po wygnaniu babilońskim przejęła świątynia w Jerozolimie i stający na jej czele arcykapłan – pośrednik między Bogiem a ludem. Łączność terminologii i tematyki kultu w przedstawieniu Dawida i Szymona jest więc świadomym zabiegiem mędrca z Jerozolimy. Dokonuje on w ten sposób aktualizacji postaci Dawida do swoich czasów i stawia jako wzór liturgicznej gorliwości zarówno dla Żydów swoich czasów, jak i dla potomnych. Dawid jest przedstawiony jako „ogniwo łańcucha”, który prowadzi do czasów współczesnych mędrcowi z Jerozoli-

¹³⁰ Por. Lee, *Studies*, 206.

¹³¹ Por. Pudelko, „The (Apparent) Absence”, 121–122.

¹³² Por. Pudelko, „Dawid jako organizator kultu”, 279–280.

my. Ta aktualizacja dochodzi do pełni w osobie arcykapłana Szymona II, który swoją osobą i działaniem realizuje to, kim Dawid był w przeszłości¹³³. A zatem najbardziej wzorcowe postaci historii biblijnego Izraela i świata, widziane oczyma Syracha, zapowiadają realizację ideału pobożnego Izraelity, wiernego przymierzu, w postaci arcykapłana Świątyni Jerozolimskiej Szymona II.

PODSUMOWANIE

Przyglądając się kolejnych etapom historii biblijnego Izraela obecnym w *Pochwałe ojców* (Syr 44–49), zauważa się, iż mędrzec z Jerozolimy przedstawił zasadniczo główne etapy historii swojego ludu na podstawie dostępnych źródeł tradycji. Opis ten posiada pouczające i wychowawcze ukierunkowanie, mające na celu kształtowanie tożsamości kolejnych pokoleń narodu żydowskiego. Historia ta zaczyna się wraz z prezentacją prehistorycznych postaci Henocha i Noego, włączając przez to dzieje Izraela w uniwersalny plan Boga wobec świata, i zmierza do czasów współczesnych Syrachowi – co uwiadamnia odniesienie do arcykapłana Szymona II, który pełnił swój urząd na przełomie III i II w. przed Chr. (Syr 50,1-24).

Zaprezentowane przez Syracha dzieje Izraela to nie tylko zapis wydarzeń, ale przede wszystkim ich interpretacja w odniesieniu do Boga. Dlatego można zaproponować trzy widoczne podejścia w przedstawieniu periodyzacji. Pierwsze z nich można określić jako podejście „teologiczne”. Wiąże się ono z prezentacją dziejów, które są przedstawione w taki sposób, aby pokazać w nich obecność, działanie i zamiary Boga. Najwyraźniej widać to w podkreśleniu roli przymierza, które stanowi dar i zaproszenie Boga skierowane do konkretnych postaci, a przez nie do całego ludu. Zamysł

¹³³ Por. Pudelfko, „Dawid jako organizator kultu”, 281.

Boga objawił się u początków historii i miał swoją realizację w następnych okresach. Syrach pokazał wyraźnie niedoskonałość i braki w odpowiedzi na przymierze ze strony królów, pomimo interwencji proroków. Odpowiedź właściwą dali natomiast kapłani, którzy stali się kontynuatorami przymierza. Kolejne podejście można nazwać „kanonicznym”. Choć w czasach Syracha nie ma jeszcze mowy o kompletnym kanonie Biblii Hebrajskiej, to jednak nie sposób nie zauważyć, że mędrzec identyfikuje przymierze z Torą, łącząc je z bohaterami Tory (por. Syr 44,16–45,26). Wyraźnie widać też nawiązanie do zbioru Proroków poprzez użycie specyficznych terminów oraz prezentację dziejów w Syr 46,1–49,10. Dalsza historia (por. Syr 49,11–13) to mały załączek przyszłych Pism. Jednak najbardziej widoczne i umotywowane jest podejście „kapłańskie”. Syrach przedstawia kształtowanie się kapłaństwa izraelskiego, które osadza się na nieodwołalnym przymierzu. Jedynie kapłani pozostali wierni Bożym obietnicom, więc arcykapłan Świątyni Jerozolimskiej, potomek wybranego przez Boga Aarona, stał się prawowiernym spadkobiercą całej historii i tradycji.

BIBLIOGRAFIA

- Beentjes P.C., „The «Praise of the Famous» and its Prologue. Some Observations on Ben Sira 44:1–15 and the Question on Enoch in 44,16”, *Bijdragen, tijdschrift voor filosofie en theologie* 45 (1984) 374–383.
- Beentjes P.C., „Prophets and Prophecy in the Book of Ben Sira”, *Prophets, Prophecy, and Prophetic Texts in Second Temple Judaism* (red. M.H. Floyd) (London: T & T Clark 2006) 135–150.
- Beentjes P.C. (red.), *The Book of Ben Sira in Hebrew. A Text Edition of All Extant Hebrew Manuscripts and a Synopsis of all Parallel Hebrew Ben Sira Texts* (Supplements to Ve-

- tus Testamentum LXVIII; Leiden – New York – Köln: E.J. Brill 1997).
- Bonora A., *Siracide. Le radici nella tradizione* (Leggere oggi la Bibbia 1.17; Brescia: Queriniana 1988).
- Box G.H. – Oesterley W.O.E., „The Book of Sirach”, *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament with Introductions and Critical and Explanatory Notes to the Several Books* (red. R.H. Charles) (Oxford: Clarendon 1913) 268–517.
- Calduch-Benages N. – Ferrer J. – Liesen J. (red.), *La Sabiduría del escriba. Wisdom of the Scribe* (Biblioteca Midrásica 26; Estella: Editorial Verbo Divino 2003).
- Callender D.E., *Adam in Myth and History: Ancient Israelite Perspectives on the Primal Human* (Harvard Semitic Studies 48; Winona Lake: Eisenbrauns 2000).
- Cieciela J., *Żydzi w okresie drugiej świątyni 538 przed Chr.-70 po Chr.* (Kraków: Universitas 2011).
- Corley J., „Sirach 44:1-15 as Introduction to the Praise of the Ancestors”, *Studies in the Book of Ben Sira. Papers of the Third International Conference on the Deuterocanonical Books, Shime'on Centre, Pápa, Hungary, 18-20 May, 2006* (red. G.G. Xeravits – J. Zsengellér) (Supplements to the Journal for the Study of Judaism 127; Leiden – London: Brill 2008) 151–181.
- Czajkowski M., „Na tropach tradycji eschatologicznej i me-sjańskiej u Ben-Syracha”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 16 (1963) 2–3, 87–98.
- Demitrów A., *Quattro oranti nell'Elogio dei Padri (Sir 44–49). Studio dei testi e delle tradizioni* (Opolska Biblioteka Teologiczna 124; Opole: Wydawnictwo Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego 2011).
- Drawnel H., „Władza arcykapłana w Izraelu we wczesnym okresie hellenistycznym: pomiędzy historią a kapłańską ideologią dydaktyczną”, *Polityka a religia* (red. P. Jaro-szyński i in.) (Lublin: Fundacja „Lubelska Szkoła Filozofii Chrześcijańskiej” 2007) 297–319.

- Gilbert M., „The Review of History in Ben Sira 44–50 and Wisdom 10–19”, *Rewriting Biblical History: Essays on Chronicles and Ben Sira in Honor of Pancratius C. Beentjes* (red. J. Corley – H. van Grol) (Berlin – New York: W. de Gruyter 2011) 319–334.
- Goshen-Gottstein A., „Ben Sira’s Praise of the Fathers: A Canon-Conscious Reading”, *Ben Sira’s God* (red. R. Egger-Wenzel) (Berlin: Walter de Gruyter 2002) 235–267.
- Hamp V., *Sirach* (Die Heilige Schrift in deutscher Übersetzung, Echter – Bibel 13; Würzburg: Echter Verlag 1952).
- Harvey J.D., „Toward a Degree of Order in Ben Sira’s Book”, *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 105 (1993) 52–62.
- Hayward C.T., „Multum in Parvo: Ben Sira’s Portrayal of the Patriarch Joseph”, *Intertextual Studies in Ben Sira and Tobit* (red. J. Corley – V. Skemp) (Washington, D.C.: Catholic Biblical Association of America 2005) 185–200.
- Höfken von P., „Warum schwieg Jesus Sirach über Esra?“, *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 87 (1975) 184–202.
- Jüngling H.W., „Der Bauplan des Buches Jesus Sirach”, *Den Armen eine frohe Botschaft. Festschrift für Bischof Franz Kamphaus zum 65. Geburtstag* (red. J. Hainz – H.W. Jüngling – R. Sebott) (Frankfurt am M.: W. de Gruyter 1997) 89–106.
- Koet B.J., „Elijah as Reconciler of Father and Son: From 1 Kings 16:34 and Malachi 3:22–24 to Ben Sira 48:1–11 and Luke 1:13–17”, *Rewriting Biblical History: Essays on Chronicles and Ben Sira in Honor of Pancratius C. Beentjes* (red. J. Corley – H. van Grol) (Berlin – New York: W. de Gruyter 2011) 173–190.
- Kondracki A. (red.), „Księga Jubileuszów”, *Apokryfy Starego Testamentu* (red. R. Rubinkiewicz) (PSB; Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio” 1999) 259–342.
- Kowalik K.P., „Postać Abrahama w świetle Księgi Syracha”, *Przeznaczyłeś nas dla Twojej prawdy* (4Q 495). *Studia*

- dla Dr. Zdzisława J. Kapery w 65. rocznicę urodzin (red. W. Chrostowski) (Rozprawy i Studia Biblijne 29; Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio” 2007) 421–431.
- Lee T.R., *Studies in the Form of Sir 44–50* (SBLDS 75; Atlanta: Scholars Press 1986).
- Lévi I., *The Hebrew Text of the Book of Ecclesiasticus* (Semitic Study Series; Leiden: Brill 1904).
- Levison J.R., „Adam as a Mediatorial Figure in Second Temple Jewish Literature”, *New Perspectives on 2 Enoch: No Longer Slavonic Only* (red. A.A. Orlov – G. Boccaccini) (Studia Judaeoslavica 4; Boston: Brill 2012) 247–272.
- Levison J.R., *Portraits of Adam in Early Judaism: From Sirach to 2 Baruch* (Journal for the Study of the Pseudepigrapha Supplement Series 1; Sheffield: Sheffield Academic Press 1988).
- Mack B.L., *Wisdom and the Hebrew Epic. Ben Sira’s Hymn in Praise of the Fathers* (Chicago – London: The University of Chicago Press 1985).
- MacKenzie R.A.F., „Ben Sira as Historian”, *Trinification of the World: A Festschrift in Honor of F.E. Crowe* (red. T.A. Dunne – J.M. Laport) (Toronto: Regis College Press 1978) 312–327.
- Marböck J., *Weisheit im Wandel: Untersuchungen zur Weisheitstheologie bei Ben Sira* (Bonner Biblische Beiträge 37; Bonn: Peter Hanstein 1971).
- Marböck J., „Henoch – Adam – der Thronwagen: zu frühjüdischen pseudepigraphischen Traditionen bei Ben Sira”, *Biblische Zeitschrift* 25 (1981) 103–111.
- Marböck J., „Structure and Redaction History in the Book of Ben Sira. Review and Prospects”, *The Book of Ben Sira in Modern Research. Proceedings of the First International Ben Sira Conference 28-31 July 1996 Soesterberg, Netherlands* (red. P.C. Beentjes) (BZAW 255; Berlin – New York: W. de Gruyter 1997) 61–79.

- Martin J.D., „Ben Sira's Hymn to the Fathers: A Messianic Perspective”, *Crises and Perspectives* (red. A.S. Van der Woude) (Leiden: Brill 1986) 107–123.
- Middendorp T., *Die Stellung Jesu Ben Siras zwischen Judentum und Hellenismus* (Leiden: Brill 1973).
- Minissale A., *Siracide (Ecclesiastico). Versione – Introduzione – Note* (Roma: Edizioni Paoline 1980).
- Minissale A., *La versione greca del Siracide. Confronto con il testo ebraico alla luce dell'attività midrascica e del metodo targumico* (AnBib 133; Roma: Biblical Institute Press 1995).
- Morla Asensio V., *Libri sapienziali e altri scritti* (Introduzione allo Studio della Bibbia 5; Brescia: Paideia 1997).
- Mulder O., *Simon the High Priest in Sirach 50* (Supplements to the Journal for the Study of Judaism 78; Leiden – Boston: Brill 2003).
- Mulder O., „Two Approaches: Simon the High Priest and YHWH God of Israel / God of All in Sirach 50”, *Ben Sira's God. Proceedings of the International Ben Sira Conference Durham – Ushaw College 2001* (red. R. Egger-Wenzel) (BZAW 321; Berlin – New York: W. de Gruyter 2002) 221–234.
- Oesterley W.O.E., *The Wisdom of Jesus the Son of Sirach, or Ecclesiasticus, in the Revised Version, with Introduction and Notes* (Cambridge: Cambridge University Press 1912).
- Palmisano M.C., *Siracide. Introduzione, traduzione e commento* (Nuova Versione della Bibbia dai Testi Antichi 34; Ciniello Balsamo: San Paolo 2016).
- Perdue L.G., „Ben Sira and the Prophets”, *Intertextual Studies in Ben Sira and Tobit* (red. J. Corley – V. Skemp) (Washington, D.C.: Catholic Biblical Association of America 2005) 132–154.
- Peters N., *Das Buch Jesus Sirach oder Ecclesiasticus. Übersetzt und erklärt* (Exegetisches Handbuch zum Alten Testament 25; Münster: Aschendorff 1913).
- Peters N., *Der jüngst wiederaufgefundene hebräische Text des Buches Ecclesiasticus, untersucht, herausgegeben, übersetzt*

- und mit kritischen Noten versehen* (Freiburg im Br.: Herder 1902).
- Petraglio R., *Il libro che contamina le mani. Ben Sirac relegge il libro e la storia d'Israele* (Teologia IV; Palermo: Edizioni Agustinus 1993).
- Piowar A., „Dlaczego Syrach pominął Ezdrasza w Pochwale Ojców (Syr 44–50)?”, *The Biblical Annals* 1/1 (2011) 105–131.
- Piowar A., „Firmament i ciała niebieskie świadkami Boga (Syr 43,1–12)”, *The Biblical Annals* 7/1 (2017) 5–48.
- Piowar A., „Syrach – obrońca prawowitego arcykapłana”, *Od Melchizedeka do Jezusa Arcykapłana. Biblia o kapłaństwie* (red. D. Dziadosz) (ABL 5; Lublin: Wydawnictwo KUL 2010) 93–117.
- Piowar A., „Znaczenie i rola Izaaka i Jakuba w historii Izraela według Syracha (Syr 44,22–23)”, *The Biblical Annals* 9/1 (2019) 35–72.
- Priest J., „Ben Sira 45, 25 in the Light of the Qumran Literature”, *Revue de Qumrân* 5/17 (1964) 111–118.
- Pudelko J., „Aaron jako nauczyciel świadectw (Syr 45,17)”, *Verbum Vitae* 28 (2015) 133–153.
- Pudelko J., „The (Apparent) Absence of Women in the Praise of the Ancestors (Sir 44–49)”, *The Biblical Annals* 6/1 (2016) 107–126.
- Pudelko J., „(Nie)obecność kobiet w *Pochwale ojców* (Syr 44–49)”, «*Niewiastę dzielną kto znajdzie?*» (Prz 31,10). *Rola kobiet w biblijnej historii zbawienia* (red. A. Kubiś – K. Napora) (ABL 14; Lublin: Wydawnictwo KUL 2016) 195–211.
- Pudelko J., „Dawid jako organizator kultu w Pochwale Ojców (Syr 47,8–10)”, *Studia Biblica et Patristica Thoruniensia* 10/2 (2017) 263–283.
- Pudelko J., „Dlaczego Adam zamyka *Pochwałę Ojców* (Syr 44–49)?”, *The Biblical Annals* 7/4 (2017) 66–82.
- Pudelko J., „Użycie terminu *éleos* («miłosierdzie») w *Pochwale ojców* (Syr 44–49)”, *Warszawskie Studia Teologiczne* 29/1 (2016) 66–81.

- Reiterer F.V., «*Urtext*» und Übersetzungen: Sprachstudie über Sir 44,16-45,26 als Beitrag zur Siraforschung (Arbeiten zu Text und Sprache im Alten Testament 12; St. Ottilien: Eos Verlag 1980).
- Reiterer F.V., „Aaron’s Polyvalent Role”, *Rewriting Biblical History. Essays on Chronicles and Ben Sira in Honor of Pancratius C. Beentjes* (red. J. Corley – H. van Grol) (Deuterocanonical and Cognate Literature Studies 7; Berlin – New York: W. de Gruyter 2011) 27–56.
- Sauer G., *Jesus Sirach / Ben Sira* (ATD Apokryphen 1; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2000).
- Ska J.L., „The Praise of the Fathers in Sirach (Sir 44–50) and the Canon”, J.L. Ska, *The Exegesis of the Pentateuch: Exegetical Studies and Basic Questions* (Forschungen zum Alten Testament 66; Tübingen: Mohr Siebeck 2009) 184–195.
- Skehan P.W. – Di Lella A.A., *The Wisdom of Ben Sira* (The Anchor Bible 39; New York – London – Toronto: Doubleday 1987).
- Sمند R., *Die Weisheit des Jesus Sirach erklärt* (Berlin: Verlag von Georg Reimer 1906).
- Snaith J.G., *Ecclesiasticus or The Wisdom of Jesus Son of Sirach* (The Cambridge Bible Commentary on The New English Bible; Cambridge: Cambridge University Press 1974).
- Spicq C., *L’Écclesiastique* (SB[PC]; Paris: Letouzey & Ané 1951).
- Toepel A., „Adamic Traditions in Early Christian and Rabbinic Literature”, *New Perspectives on 2 Enoch: No Longer Slavonic Only* (red. A.A. Orlov – G. Boccaccini) (Leiden – Boston: Brill 2012) 305–324.
- VanderKam J.C., *From Joshua to Caiaphas. High Priest after the Exile* (Minneapolis – Assen: Fortress Press 2004).
- Weigold M., „Noah in The Praise of the Fathers: the Flood Story in Nuce”, *Studies in the Book of Ben Sira* (red. G.X. Géza) (Leiden: Brill 2008) 229–244.
- Whybray R.N., „Ben Sira and History”, *Treasures of Wisdom: Studies in Ben Sira and the Book of Wisdom* (Festschrift M. Gilbert) (red. N. Caldusch-Benages – J. Ver-

- meylem) (BETHL 143; Leuven: Leuven University Press 1999) 137–145.
- Witte M., „«Mose, sein Andenken sei zum Segen» (Sir 45,1): Das Mosebild des Sirachbuchs”, *Biblische Notizen* 107–108 (2001) 161–186.
- Wright III B.G., „The Use and Interpretation of Biblical Tradition in Ben Sira’s Praise of the Ancestors”, *Studies in the Book of Ben Sira* (red. X.G. Géza) (Leiden: Brill 2008) 183–207.
- Yadin Y., *The Ben Sira Scroll from Masada* (The Masada Reports. Masada 6; Yigael Yadin Excavations 1963-1965. Final Reports; Jerusalem: Israel Exploration Society 1999).
- Zapff B.M., *Jesus Sirach 25 – 51. Kommentar zum AT mit der Einheitsübersetzung* (Die Neue Echter Bibel 39; Würzburg: Echter Verlag 2010).
- Ziegler J. (red.), *Sapientia Iesu Filii Sirach* (Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum Auctoritate Academiae Scientiarum Gottingensis editum 12/2; Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht²1980).

S. JOLANTA JUDYTA PUDEŁKO należy do Zgromadzenia Sióstr Uczennic Boskiego Mistrza (PDDM) i jest wykładowcą Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie. W 2006 roku uzyskała doktorat nauk teologicznych w zakresie biblistyki na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, a w latach 2007-2010 studiowała w Studium Biblicum Franciscanum w Jerozolimie, gdzie uzyskała licencjat z nauk biblijnych i archeologii. Autorka książki *Wierny przyjaciel lekarstwem życia* (Syr 6,16). *Koncepcja przyjaźni w Księdze Syracyclesa* (RSB 28; Warszawa: Vocatio 2007) oraz kilkudziesięciu artykułów o charakterze naukowym i popularnonaukowym. Zaangażowana w duszpasterstwo biblijne, także jako przewodnik grup pielgrzymkowych w Ziemi Świętej, i popularyzowanie *lectio divina*.